

SEYF SARAYÎ'NİN GÜLİSTAN TERCÜMESİNİ GÖZDEN GEÇİRİŞ

A. BATTAL-TAYMAS

SÖZBAŞI

Türk Dil Kurumu'nun 1954 yayımları arasında bundan 565 yıl kadar önce yazılmış olan eski bir eser de vardır ki, o da, Seyf Sarayî adlı bir Kıpçak Türk'ünün Gülistan Tercümesi'nin tıpkıbasımıdır. Bu eserin biricik elyazması Holanda'da Leyden Akademisi kitaplığında bulunmaktaymış (R. P. Dozy: Catalogue Codicum orientalium Tl. No. 355). Tıpkıbasım Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk'un himmetiyle oradan çıkarılmıştır. Kitabın asıl tercüme kısmı 355 s. tutuyor, ki belki de farsça Gülistan'ın hacmini geçer. Mütercim kendisi için SARAYÎ demiş. Bilindiği üzere, SARAY, XIII. yüzyılın ortalarına doğru kurulan ve XV. yüzyılda çözülüp parçalanılan ALTIN ORDA denilen Türk - Mogol devletinin başkenti ve güneyde İdil (Volga) ırmağından ayrılıp AKTÖBE adlı bir suyun kıyısında bulunuyordu. 1460 yıllarında bir yandan Rus çapulcuları, öte yandan Tatar han ve mirzaları elbirliğiyle yıkıp yer ile "yeksan" eylemişlerdir. Anlaşılan, mütercimimiz işte bu şehir ahalisinden olmuştur.

Prof. Uzluk tıpkıbasıma XVI sahifelik bir önsöz yazmış ve bunda mütercim hakkında da bazı bilgiler vermiştir. Bundan başka, kimi tarih ve dil araştırmacıları da söz arasında bu Altınordalı şair-mütercime ilişip geçmektedirler¹. Şimdilik biz bu eksik bilgileri hiç yoksa bir az daha genişletebilecek durumda değiliz.

Eser Mısır'da 1391 tarihinde, demek, Kıpçak türkçesinin ana yadigârı olan CODEX COMANICUS'dan aşağı-yukarı bir asır sonra kaleme alınmıştır. (Dili üzerine ileride söz açacağız).

¹ Prof. A. Zeki Velidî Togan: "Harezmi'de yazılan eski türkçe eserler" başlıklı etüdünde (Türkiyat Mecmuası c. 2) ve Türk Dil Kurumu uzmanlarından A. Kadir İnan: XIII - XV. yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "halis türkçe" adlı yazısında (Türk dili araştırmaları yıllığı 1953; T. D. K. yayımlarından).

I.

TERCÜMENİN NİTELİĞİ ÜZERİNE

Geniş tercüme :

Seyf Sarayî bu tercümesinde GÜLİSTAN'ın aslına pek bağlı kalmıştır, denilemez. Şöyleki Sa'dî'nin eserindeki mensur "Hikâyet"-lerin tercümeleri bir dereceye kadar aslına uygun ise de, *beyt*, *kit'a*, *mesnevî*, *rubâ'î*, *nazım*, *bety-i arabî* gibi çeşitli adlar taşıyan manzum parçaların tercümelerinde mütercim son derece kayıtsız, "serbest"-geniş davranmıştır. Bunlardan birçokları büsbütün türkçeye çevrilmeden bırakılmıştır. Mütercime göre bunların toptan adı da düpedüz "Şiir"dir. Öyle görünüyor, ki mütercim Sarayî Gülistan'ın manzum parçalarını nazım ile çevirmeye kalkışmış ise de, bu işin hakkından pek gelemeyip "yapabildiği kadar" yapmış ve dış geçiremediklerini ise atlayıp geçivermiştir. Eğer kendisinden sonra gelen birtakım mütercimler gibi (rahmetli Kilisli Rif'at Bilge de dahil) manzum parçaları da nesir biçiminde anlatsaydı belki bu derece darda kalmazdı. Gerçekte mütefekir ve bilgin bir hakîm şairin şiirlerini, özünü ve san'atını kavramak suretiyle, başka bir dile nazmen çevirmek değme yiğitin başarabileceği bir hüner değildir.

Atlanmış parçalar :

Tercümenin baş taraflarında büsbütün tercüme edilmeden bırakılan, atlanmış olan kısımlar da vardır. Meselâ: Gülistan'da *ای مریغ سو* mısraiyle başlayan *kit'a* tercüme edildikten sonra onun ardınca gelen mensur parçayı orada bırakarak mütercim "ilk yaz günlerinde bir gün... diye söze girişip kendi karihasından, kitabın aslında bulunmayan birtakım mensur ve manzum uzun uzun sözler sıkıştırmıştır (Tıpkı basım s.ler 10-14). Bu arada *ای مریغ سو* sözleriyle başlayan *kit'a* ve ondan sonraki daha bir *kit'a* ve *در ذکر محامد پادشاه اسلام* başlıklı mensur parça ve *rubâî* de gürültüye gitmiştir. Şimdilik yerinde bırakıldığını yazdığımız ve *یکی از صاحب‌دلان* sözleriyle başlayan mensur parça ise yalnız mütercimin kendi sözleri bittikten sonra hatırlanmış da tercüme edilmiştir (s. 14). Bir de yukarıda tercüme edilmeyip geçilen *کلی خوشبوی* *kit'ası* da buraya alınıp çok "serbest" bir şekilde ve aslında bulunmayan bir *beyt* de katılmak suretiyle türkçeleştirilmiştir (s. 15). Bundan sonra ise

mütercim Gülistan'daki babları gösteren satırları tercümeyle başla-
mıştır. Halbuki hemen şimdi anılan *kit'a*'nın ardınca gelen arapça
duadan başlayıp babları sayana kadar süren birkaç sahifelik kısım
vardır, ki tercüme etmeden geçilmiştir. Oysaki bu kısımda birçok
kit'a, *mesnevî*, *beyt*, *nazım* adlarını taşıyan dizik sözler ve ayrıca men-
sur parçalar da vardır. Gülistan'ın telif sebepleri ve telif tarihi de
bunlar arasında anlatılmaktadır. O sırada Serayî salt bir mütercim
olduğunu da unutarak, Sadî'nin buradaki *میرود نفسی* mısraiyle
başlayan uzunca *mesnevî*si yerine kendisinin

Gül tilese hatırıñ tolı tabağ

Bu Gülistanımdan okı bir werağ!

beytiyle başlayan uzun manzumesini yerleştirmiş ve bunda Sadî'nin
öğülmüşü Atabek Azam Abu-Bekir bin Sa'd yerine de kendi hâmisi
olan Teyhas beği geçirerek övmüştür.

Eksikler dizilgesi :

Bundan sonraki bütün tercüme eksikleriyle sakatlıklarını fars-
çalarını da almak suretiyle birer birer ayrıntılarıyla göstermeğe ye-
rimiz elverişli olmadığından meraklılara Tercümeyle aslı ile karşılaştı-
rtmayı kolaylaştırmak için yalnız kimi eksiklerin tıpkıbasımdaki
hangi sahifelere düşmesi gerektiğini gösteren bir dizilgeyi koymakla
yetineceğiz.

Tercüme edilmeyen maddeler :

- S. 18. “*Hikâyet*”ten önce bir “*Hikmet*” ve bir “*Mesnevî*”.
- S. 23. “*Hikâyet*”ten önce bir “*kit'a*”.
- S. 24. 23. s.den başlayıp bu s.de de devam eden “*Hikâyet*”in
içindeki bir “*Mesnevî*”.
- S. 27. Bu s.deki “*şîir*” aslında *دانی که چه گفت زال* mısraiyle baş-
layan “*rubâi*”nin tercümesi gibi görünüyorsa da ter-
cümede ikinci beyt eksiktir.
- S. 29. “*Hikâyet*”in başlangıcı aslına uygun değildir (krş.).
- S. 30. Bu s.deki ikinci “*şîir*”den sonra konulması gereken üç
beyitlik ikinci *kit'a* eksiktir.
- S. 32 Bu s.deki ikinci “*şîir* bir *Mesnevî*”nin tercümesi gibi
görünüyorsa da, gerçekte bu, onun yalnız bir tek bey-
tinin tercümesidir.

A. BATTAL - TAYMAS

- S. 35. Bu s.deki “*Hikâyet*”ten önce bir *beyt* olmak gerekti. Bizce tercümesi şudur: Yari koynunda olan kimseyle yârini bekleyerek iki gözü kapıda kalan kimse arasında fark vardır.
- S. 37. کوس رحلت sözleriyle başlayan kıt'anın iki beyti.
- S. 38. بازوان توانا وقوت سردست nazm'ın tercümesi çok dardağan ve güdüktür. Onun ardınca gelen ve Sa'dî'nin en güzel ve meşhur özlü sözlerini içine alan ve بنی آدم اعضای یکدیگرند mısraiyle başlayan *mesnevî*'sine ise kalem sürülmemiştir.
- S. 39. Burada iki tane *Hikâyet* arasına düşen *şîir*, bulunduğu yere bakılınca ای زردست sözleriyle başlayan *mesnevî*'nin tercümesi olmak gerekiyordu. Amma değildir.
- S. 289. Bir beytin ikinci mısraı?
- S. 53-54 Bu s.lerde bulunması gereken, fakat bulunmayan iki beytin bizce tercümesi şöyle olurdu: a) yürümeyen işe gam yeme ve gönlünü kırık tutma: ab-ı hayatın da kaynağı karanlıklar içindedir; b) zamanın gidişatından dolayı somurtup oturma: sabır acıdır amma, sonu tatlı olur.
- S. 299. Buradaki bir *şîir* aslındaki bir *kıt'a*'nın “serbest” tercümesidir amma, onun ardınca gelen bir beyte ilişilmemiştir.
- S. 300. Bu s.ye düşmesi gerek ve aslında حامل نشود sözleriyle başlayan bir *kıt'a* atlanmıştır.
- S. 331. Kitabın aslında eserin ikinci babını belirten başlığın önündeki *kıt'a* tercüme edilseydi tıpkıbasımın bu s. sinde bulunacak ve bizce tercümesi de şöyle olacaktı: bunların hepsi bir hiçtir: baht, taht, emir, yasak, çekişme ve tutuşmalar hep geçip gidecektir. Gidenlerin iyi namını ortadan kaldırma; ta ki senin de iyi şöhretin ayakta dura!
- S. 100. Bu s.deki *şîir*'den sonra daha bir beytin tercümesi bulunmalıydı: başkalarının kusurlarını senin önünde sayıp-döken kimse, şüphesiz, ki senin de kusurlarını başkalarına taşır.

- S. 116-117. Bu s.lerdeki iki *hikâyet*'in arasında bulunması gereken *kit'anın* birinci beyti eksiktir: Hep içle dolu fıstık sandığım kimse meğer soğan gibi üst-üste kabuktan ibaretmiş.
- S. 110. Bu s.deki *hikâyet*'ten hemen önce bir *kit'anın* tercümesi bulunmalıydı: sağlık, genlik zamanlarında gönlü kırık olanları bul, ki bir miskinın gönlünü almak belâyı geri çevirir; birisi senden yalvararak bir şey isterse ver! Vermezsen zâlim zorla alır.
- S. 111. Burada *در سماعت خوشی* sözleriyle başlayan beytin tercümesi de eksiktir.
- S. 122. Bu s.deki: Sen igü bol: “yaman” disin hâlayık, yaman bolup saña “yağşı diginçe” beyti yalnız bir *ki'tanın* son beytinin tercümesidir. Öteki iki beyti tercümesiz bırakılmıştır.
- S. 124. Buradaki *hikâyet*'ten önce bir *kit'a* ve bir de başka bir küçük *hikâyet* bulunmalıydı. yoktur.
- S. 129. Bu s.nin baş tarafında bir beyt bulunacaktı.
- S. 132. Buradaki *hikâyet*'in hemen önünde bir *beyt*'in tercümesi bulunmalıydı.
- S. 135. Bu s.deki *Hikâyet*'ten önce bir *mesnevî* ile daha başka bir *Hikâyet*'in tercümesi bulunacaktı.
- S. 140. Buradaki *Hikâyet*'ten önce bir beytin tercümesi bulunacaktı: bir şeyim varken daha başka bir şey istersem bana zahid denilmemek uygun olur.
- S. 164. Buradaki *Hikâyet*'ten önce bir *beyt* ve bir de başka bir *Hikâyet* bulunacaktı.
- S. 167. Buradaki birinci *Hikâyet*'ten önce iki beyt ve ayrıca bir de *kit'a* bulunmak gerekiyordu. Mütercim bunları toparlayıp, kendi anlayışına göre sadece iki beyt şekline sokmuştur.
- S. 170. Buradaki *Hikâyet*'ten önce bir *kit'a* ve bir de başka bir *Hikâyet* bulunmalıydı. Unutulan bu *kit'a* *میر حاجت بنزدیک* *ترش روی* mısraıyla başlar. *Hikâyet*'te ise bir yoksulun kanaatkârlığı anlatılır.

- S. 184. Buradaki birinci *şîir*'den sonra iki beyitlik bir *kıt'a* bulunmalıydı: yoktur.
- S. 187. Bu s.deki *şîir* aslındaki *mesnevî*'nin tek bir beytinin tercümesidir. Aynı s.deki İsa peygamber ile meraklı adam hikâyesi bizim gördüğümüz Gülistan nüshasının burasında yoktur.
- S. 193. Buradaki *şîir* aslındaki bir *nazmın* tercümesidir. Amma ondan önce üç beyitlik bir *kıt'a* vardır, ki tercümesi yoktur.
- S. 212. Bu s.deki ikinci *Hikâyet*'ten önce bir *beyt* bulunmalıydı.
- S. 223. Bu s.deki birinci *Hikâyet*'in önünde bir *kıt'a* bulunmalıydı; aynı s.deki ikinci *Hikâyet*'ten evvel de bir *beyt* unutulmuştur.
- S. 231-232. *Mesnevî*'nin farsçası altı beyitlidir. Bunlardan yalnız birincisiyle sonuncusu tercüme edilmiştir.
- S. 228. Buradaki *Hikâyet*'ten önce aslında daha bir *kıt'a* vardır.
- S. 235. Buradaki *Hikâyet*'ten evvel daha bir *Hikâyet* ve bir de *nazım* bulunmalıydı (Bap 5).
- S. 240. Bir *Mesnevî*'nin son beyti tercüme edilmemiştir.
- S. 250. Bir *Mesnevî* atlanmıştır.
- S. 253. Burada da bir *mesnevî* eksiktir.
- S. 254. Bu s.deki *beyt*'ten önce daha teker teker iki beyt bulunmalıydı.
- S. 254-255. Bu s.lerdeki *şîir* aslında şimdi anılan *beytlerle* bir arada bulunan *nazm*'in başarılı tercümesi sayılamaz.
- S. 263. Dört beyitlik *mesnevî*'nin yalnız son iki *beyti* tercüme edilmiştir.
- S. 49. Buradaki ikinci *Hikâyet*'in önünde bir *lâtife* bulunacaktı (Bap 7).
- S. 291. Bu s.de iki *Hikâyet* vardır. Halbuki daha bir tane kısa üçüncü *Hikâyet* bulunmalıydı. Bu *Hikâyet*'in ardınca gelen *beyt* de ortada yoktur.
- S. 293-294. Aslında *در خبرست از پیغمبر* demekle başlayan mensur sözler tercüme edilmediği gibi, *mesnevî* ile *kıt'a*'nın tercümeleri de iyi değildir.

- S. 60. Burada birinci satırda başlayan *Hikâyet*'ten önce üç beytlik bir *kit'a* bulunmalıydı.
- S. 308-309. Burada bulunması gereken bir farsça, bir arapça beyt ve bir buçuk satırlık mensur sözler tercüme edilmemiştir.
- S. 325. Burada bir *kit'a* atlanmıştır.
- S. 328. Buraya geçmesi gereken üçüncü *mesnevî* yoktur.
- S. 328-329. Buralarda bulunmaları gereken bir *beyt*, *hikmet*, *mesnevî* ve *kit'a* tercüme edilmeden bırakılmış.
- S. 94. Bu s.ya geçmesi gereken *tahzîr*, *mutâyebe* de atlanmıştır.
- S. 95. Bu s.ye alınması gereken *terbiyet* başlıklı mensur sözler ve üçüncü tek *beyt* de unutulmuştur.
- S. 96-97 Buralara geçmesi gereken bir *beyt*, bir *mesnevî*, daha bir *beyt* ve *hikmet* türkçeleştirilmemiştir.

*

Bilindiği üzere, Gülistan'ın sonlarına doğru, yani sohbet edeb-lerinden bahseden son sekizinci babında mensur şeyler (daha fazla *Hikâyetler*) gittikçe azalmakta ve kısalmakta; buna karşılık, çeşitli adlar taşıyan manzum parçalar çoğalmakta ve sıklaşmaktadır. Kitabın başından beri bu gibi parçaların tercümesine ehemmiyet vermeyen ve çokluk baştan savma tercümelerle yetinen mütercim buralara gelince büsbütün bocalamakta ve sık sık atlamalara başvur-maktadır.

Yanlışlar ve tuhafıklar :

Tercümeyi üstünkörü bir gözden geçirmekle dahi birtakım yanlışları ve tuhafıkları meydana çıkarabilmekteyiz. İlkönce bazı yanlışları sayalım.

1) Tercümenin 19. s.sinde bir *Hikâyet* anlatılırken sultanın üç oğlu olduğu yazılmış. Halbuki farsçasında oğulların sayından bahis yoktur.

2) Mütercimin *şîir* diye adlandırdığı *kit'a Nusîrvan* ismi iki defa geçmekteyken tercümede tek bir tanesi bile yoktur.

3) Tıpkıbasımın 33. s. sinde 1 ve 2 satırlarda sultanın karındaşı oğlu sözü vardır. Halbuki farsçasında *نی عم سلطان* şeklinde olduğundan *sultanın amcası oğulları* diye tercüme edilmeliydi.

4) 286. s.deki ikinci *şîir*'de "kurt ve kuş, balık andan eksilmez"

şeklinde bir cümle vardır. Eğer bu, farsça *مردم ، مرغ و مور کردانید* cümlesinin tercümesi ise doğru sayılmaz. Çünkü *مردم* insan demek olduğu gibi *مور* da karınca demektir.

5) 57. s.deki birinci *şîir*'in birinci beyti aslına uymuyor. Sarayî'nin tercümesi şöyledir :

Kirmege bikniñ, melikniñ ivine
Vasıta lâbüd kirek bir ihtiyar.

Beytin aslı şudur : *در میر و وزیر و سلطان را بی وسیت مکرد پیرامن* Bura-
daki *وسیت* kelimesi *vasıta* (aracı) demek olmayıp, sebep, fırsat,
bahane demek olduğu gibi, bunda ihtiyar (pir)in de yeri yoktur.
Farsça beytteki *پیرامن* bir tek kelimedir ve çevre, dolay mânasındır.
Yani vezirin, beğın, sultanın kapısı çevrelerinde sebepsiz dolaşma
demektir.

6) 65. s.deki birinci *şîir* *همچنان در فکر آن* sözleriyle başlayan
kit'anın tercümesi olacak amma birinci beyti eksiktir: mütercim sözü
uzatıp ikinci beyti iki beyt kalıbına dökmüştür.

7) 78. s.de

Karınca hatırın azar kılma
Süleymança eliñde bolsa kuwwet

gibi bir beyt vardır, ki kitabın aslında böyle bir mânaya gelen söz
yoktur.

8) 81. s.de bir beyitte farsça *pervin* yerine geçene de farsça olan
keywan sözü konmuştur amma *keywan* zuhal yıldızıdır. *Pervin*'in *türkçesi*
ülkerdir.

9) 323. s.deki *şîir*'deki *arşlan* aslındaki pil (fil) yerine konmuştur.

10) 88. s.de bir *şîir* vardır, ki birinci mısraı şöyledir :

Timür tökken bilek miñ kurla yahşı.

Bu mısraın asıl farsçası şudur : *آهك بدست آهك بفته کردن خمیر* bundaki *آهك*
kireç demek olup, onu demir mânasına gelen *آهن* ile karıştırmalı.
Bu hataya rahmetlik Kilisli Rifat Bey de düşmüş bulunuyor².
Mısraın anlamı: kızgın kireci elle yoğurup hamur yapmak...

11) Aynı s.deki ikinci *şîir*'de (ni yigey kış, dağı ni kiygey yaz)

² Gülistan tercümesi, İstanbul 1946; s. 45.

Bir de bu *Hikâyet*'in içindeki *beyt*'lerle *kıt'a*'ların pek azı, o da yarım-yamalak, tercüme edilmiştir (s.ler: 232-235).

18) 271. s.deki birinci *Hikâyet* ile ikinci *kıt'a*'nın farsçasında asla *Rüstem* adı geçmediği halde mütercim, bilmem ne münasebetle, buraya *Rüstem* kelimesini sokmuş. Burada bir زالی sözünün geçmesi adamı bu sapınca düşürmüş olabilir. Halbuki buradaki زال den murad *Rüstem*'in babası olan *Zal* değildir; sadece ihtiyar, yaşlı demek olan farsça bir kelimedir.

19) 291. s.deki *Hikâyet*'te (Bermekîlerden bir salih ir) sözü vardır, ki aslında böyle bir şey yoktur. Mütercim, farsça بریکی (birisine) sözünü برمی diye mi okudu yoksa?

Tuhafliklar :

Tuhafliklara gelince, Sarayî arada bir coşarak kendini "şiiir" ve hayal yazısına (sahasına) koyuveriyor, hem selefi şeyh Sa'dî'yi, hem kendisinin sadece bir çevirmen olduğunu unutarak *Gülistan*'daki Sa'dî yerine kendisini (Sarayî'yi) geçiriveriyor. Bu gibi yerlerden ben beş tanesini tesbit edebildim. Bunları aşağıda gösteriyorum :

1) S. 159. Baş tarafı s. 158 de bulunan *Hikâyet-i manzume*'de.

Aslı :

سعدی ، ره کعبه رضا کبیر ای مرد خدا ، ره خدا کبیر !

Mütercime göre :

Karı, yarlı, kuluñ Seyf Sarayî
Fakir we bî-neva, lûtfuñ gedayi.

Öte yandan, mütercimin bu beytinde öyle bir *haşiv* vardır, ki deme gitsin! *Yarlı, fakir, bî-neva, geday* hep yoksul demektir.

2) s. 200,

Güldür bu Sarayî, lâkin düşman közine tiken körünür.

Aslı :

کاست سعدی و در چشم دشمنان خارست

3) s. 261.

Bilür Seyf Sarayî 'aşk resmin
Niçük kim bilse her üstad ismin (?)

Aslı :

که سعدی راه و رسم عشق بازی چنان داندکه در بنیاد تازی

(Sa'dî aşkbazlığın yolunu-yordamını iyi bilir; nasıl, ki Bağdat'ta arapçayı iyi bilirler). Bir de bu *manzum hikâyet*'te Leylâ ve Mecnun varken, mütercim onların yerine Ferhad ve Şirin koymuş.

4) s. 274.

Tutup Seyf Sarayî kız irini
Lâîfe sözledi közlep birini.

Aslı :

.... وسعدى گفت : پس از خلافت و شهنمت كناه دختر نيست

5) S. 317. Burada mütercim kendi beği ve hâmisi olan emir Teyhas'ı övmekte ve ona dualar yollamaktadır. Halbuki aslında Şeyh Sa'dî Abu-Bekir Sa'd bin Zengi'yi övüp alkışlar yağdırmaktadır.

Bütün bu yazdıklarımızdan görülüyor, ki (Kitab-ı Gülistan bit-Türkî) denilen bu eser meşhur farsça Gülistan'ın tıpatıp türkçe tercümesi sayılamaz: eksikleri çok olduğu gibi, metin içine mütercim tarafından sokulan fuzulî katmalar da vardır. Amma, biz bu eserle şair-hakîm Sa'dî'nin felsefesini, nükte ve hikmetlerini öğrenmek için uğraşmıyoruz. Bizim için bu tercüme, Türk yazı dilinin devirler boyunca yürüyüşünü, gelişimini öğrenmeye yarayan andaçlardan biri olması bakımından önemlidir. Şimdi de dil bahsine geçebiliriz.

II.

TERCÜMENİN DİLİ ÜZERİNE

Kıpçak yazı dili :

Tercümenin dili türkçemizin Kıpçakça denilen diyeleğidir. Zaten XIV - XV. yüzyıllarda Ön - Asya'da ve Mısır'da Türk dili üzerine yazılan başka eserler de "Kıpçak dili"nden bahsetmektedir. Ancak öteki eserlerin hemen hepsi sözlük ve kaide kitapları olduğu halde bu tercüme büyücek bir metindir. Onun asıl önemi ve değeri de bu noktadadır.

Kıpçak (Koman) diyeleğinin bu günedek bilinen en eski andacı XIV. yüzyılın başlarında kaleme alınmış olan CODEX COMANICUS'dur. Bu eser o devirde konuşulan halk diline dayanarak düzöldüğünden önemi büyüktür. Amma ondan sonra Kıpçak yazı dili bu yönde, yani halk dilinden assılanmak yönünde gelişmeyip,

“hazıra konmak”, diyelim, arapçadan, farsçadan hazır gereçleri kabullenmek yolunda yürümüş ve bu arada elbette başka Türk diyeleklerini (diyelim Oğuz-Türkmen lehçesini) temel edinerek yazılan kimi eserlerin dilinden de etkilenmiştir. Bundan dolayı bu Tercümenin diline “ilerlemiş bir Kıpçakça yazı dili” denebilirse de, “ilerleme” yanlış bir yön tuttuğundan bu yazı dili, “muhteva” bakımından genişlemekle beraber, “Koman Mecmuası”nın sade dilinden bir hayli uzaklaşmıştır. Bundan ötürü türkçe gereçler bakımından oldukça yoksuldur. Mısır’da ve başka yerlerde Kıpçak lehçesi üzerine yazılan eserlerin bugüne kadar bulunanları gerek yabancı, gerek Türk dilmenleri tarafından işlenmiş, ve içlerindeki Türkçe kelimeler çıkarılıp dizinlenmiş ve açıklanmış bulunmaktadır. Gülistan Tercümesi de, şüphesiz, böyle bir işlenmeye muhtaçtır. Bu eserde öteki kitaplarda bulunmayan dil gereçleri de yok değildir. Bunların bazıları üzerine ileride biz de kısaca söz açacağız.

Kıpçakçanın nitelikleri :

Tercümenin dili, tabiatıyla, Kıpçak Türk diyeleğinin bütün fonetik (sesel) ve morfolojik (biçimsel) nitelik ve özelliklerini taşımaktadır. Bu diyeleği Oğuz-Türkmen diyeleğinden ayıran özelliklerin bazılarını aşağıda göreceğiz.

a) *Fonetik bakımdan :*

1) Oğuz-Türkmen diyeleğinde birtakım isimlerle fiillerin başındaki tonlu (d) ve (g) sesleri Kıpçak diyeleğinde sert (tonsuz) (t) ve (k) seslerine döner.

Tercüme’den tanıklar :

Bir yirde degül: *kilip-kite köñlüñ*
 Halvette anıñ üçün şafa tapmassın
 Ger *tileseñ* kim grayipler temaşa itkeseñ
 Tikme bir *kün* bir yeni yirge *kirek* kim tigesen.

2) Oğuz-Türkmence birinci şahıs zamirinin tekilinde ilk ses (b) iken kıpçakçada bu ses (m) dir.

Ben~men...

Bu zamirin bütün öteki bükün hallerinde de durum böyledir.

Tercümeden tanıklar :

Sen ve *men* hocadaş bolğaymız
 Ni rewa kim sawaş kılğaymız?

Bes *menim* hizmetim köp artuğtur
Bu seniñ rahatıñ niden çoğtur?

Bu (b) - (m) değişimi başka hususlarda da kendini gösterir.
Örnekler :

Bin miñ (sayı)
Bañla- mañla-
Boncuğ munçağ
Tercümeden :
Miñ ise 'aybı bir sahi irniñ
Keremi cümle 'aybını örter.

3) Oğuz-Türkmen ağızlarındaki birçok fiillerle yarı fiillerin başlarındaki (v) sesinin yerini Kıpçakçada (b) sesi tutar.

Tercümeden tanıklar :

İyle kim irdem tewede yok, arslanda *bar*
Ya *barıp* 'awret kumaşın kiyip iwde oturuñ!

Meger Bağdad içinde bir zarîf er
Kızın başmağ tikiçi irge *birdi*.

Körksüz epciniñ eri közsüz kirek.
Ger körür bolsa yüzün birir şalāk...

4) *olmak* yardımcı fiilinin kıpçakçası *bolmak*'tır.

Tercümeden tanıklar :

Azuğı yok kişi kite bilmes
Ger bilinde köp altunı *bolsa*
Yüz miñ altundan artuğ ol yirde
Bir üç gerdeniñ unı *bolsa*.

B) *Morfolojik bakımdan* :

1) Oğuz-Türkmen ağızlarında geçmiş zaman participiumları ve hikâye anlatan (nakli mâzi) geçmiş zaman kipleri (miş-miş) ekiyle uçlanırken Kıpçakçada (ğan-ğan, gen-ken) ekleriyle sonlanır.

Tercümeden tanıklar :

Kaçan fehmitmese sözni *işitken*
Söz *aytқан* irniñ anda yazuğı yok
İradetniñ kulağın sözge *tutқан*

Kişi bu ma'rifetten h az alur çok.
Men ol kuş-men niçelerden *kutulğan*
Seniñ 'işkiñ tuzagına *tutulğan*.

2) Akkuzatif (yükleme) halinin eki kıpçakçada (ni-nı)dir. Halbuki Oğuz-T rkmencede (n) sesi bulunmaz.

Tercümeden tanıklar :

 zmes iki bilikli bir *kulm*
Saklamas alımağ adem  *tilni*
Niçe kim fehmi yok miskin işekniñ
K t rmek birle *y kni* kıymeti bar.

3) Datif (y neltme) halindeki ismin eki kıp ak ada s z ne göre (ka-ga-ke-ge)dir. Oğuz-T rkmencede bu ekin son ünlü sesinden  nceki  ns z  bulunmaz.

Ata bindi at'ka mindi.

Tercümeden  rnekler :

Buyursa biş yumurtkanı alurğa k c bile sultan
N kerleri tutup san ar yigirmi kaznı bir *şişke*.
Kaçan kim 'alim ir 'ilmin *halayıkka* yürüp sattı
Ol ir nağdin eli birlen yanar *otka* bilip attı.
K n l birme ol * zdenge* ki mekr  hiylesi  oğtur
Ni kadar kim bikler aşı tatlı bolsa ey konağ!
Yarlı *-yoksulga*  uru etmegi andan yaşırağ.

4) Genetif (türetme) halinin eki kıpçakçada sözüne göre kalın veya ince olmak üzere (niñ-niñ)dir. Oğuz-Türkmen ağızlarında bu ekin ünlüsünden evvelki (n) bulunmaz.

At'ıñ yelesi atnıñ yalı.
Eliñ parmakları Kol'nıñ barmakları.

Tercümeden tanıklar :

İltifat itmes körüp a  oturup ş bir fakir
Ni'meti k p *hocalar'niñ* balına we yağına.

Bir a'rif irge, bil, *Cehennemniñ* 'azabi birle tiñ
Kirmegi  oñşı ayağı birle Cennet bağına.

5) Gelecek zaman kipleri: a) Kıpçakçada, bu arada Tercümemizde de, kullanılan gelecek zaman kipi sözüne göre (gay- ay-gey-key) ekiyle sonlanır. Aslında bu, başlangıcını t  uygurcadan

alan(Kutadğu Bilig, Divanü- Lûgat-it-Türk); uygurcadan çağataycaya geçme devrinde yazılan eserlerde (Rabğuzî; Nehcül-Feradis ve b.) ve çağatayca klâsik eserlerde de sürüp giden bir futurom biçimidir, ki sonraları kıpçakça yazılan betiklerde de yer bulmuştur.

Tercümeden örnekler :

Kim hewa ve heweske uyup kiçeni kündüz *kalgay*
Dağı şehwet artınca yürüp kündüzni kiçe kılip
Gaflet uykusında yatıp *kalgay*...

Kim *digey* ol kün ol oruç *tutkay*
Faķır şādik oldur ey 'aziz ir,
Yaman iş *kilmegey* her gez ҡolından
İner bolsa ҡayadin bir ağır taş
Kirek kim *kitmegey* 'arif yolından

İwden ol şart bilen ıktılar kim ni yirde bir faķır aifesin tapsa-
lar *töggeyer*...

Teweķķu' ҡorķusından cümle kâfir
Kaçıp Ćin ve Hıtağa tikrü *kitkey*.
Niçe bir böyle mühmel *oynağay-sen*
Dudağı kön degül kim *çiynegey-sen*

Optatif:

Bu gibi eklerle biten fiil arada bir zaman belirtmez de düpedüz arzu, dilek ve umut belirten bir biçim (optatif) olur. Bu, eski klâsik eserlerde de böyledir.

Tercümeden tanıklar :

Yitkeninçe küçüñ köñül yapıql,
Kim alayıķ saña du'a *kalgay*
Tüşken ir acetin rawa kılsañ,
Haķ seniñ acetiñ rewa *kalgay*...
Tileseñ igü atñ mengü algay

Kısulmuş biçim:

Bu futurom biçiminde arada bir ekin son (y)si şahıs zamiri önünde, hele nazımlarda, ortadan çıkar :

İkseñ ayır urluķunı *piķke-sen*
Közege ni koysañ anı *iķke-sen!*

B) *Başka bir biçim :*

Tercümümüzde bu (ğay-gey)li gelecek zaman kipi daha çok kullanılmış ise de, arada, hele nazımlarda başka bir futurom kipine de raslanmaktadır. O da (-iser-ısar-usar) ekiyle uçlanan kiptir. Bu biçim gelecek zaman kipi XIV - XV. yüzyıllarda Ön-Asya'da yazılan betiklerde (diyelim, Şeyyâd Hamza'nın Yusuf ve Zeliha'sında, Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'sinde) bol bol kullanılmakla beraber, çağataycada böyle bir gelecek zaman kipi yoktur. Türkçeyi Araplara öğretmek amacıyla düzülmüş olan kitaplarda da böyle bir şey geçmiyor⁴. Amma "Çağatayca" denilen yazı dilinin belirli bir kalıba dökülmesinden önce, demek, Uygurcadan çağataycaya geçiş devrinde bu arada Harezm'de düzülmüş kimi betiklerde, meselâ XIV. yüzyılda yazılmış olması oranlanan *Muhabbetnâme* adlı eserde az da olsa (yalnız iki yerde olmak üzere) bu biçim gelecek zaman kipi geçiyormuş :

İçeliñ badeni güller *solısar*
Tenimiz akıbet toprak *olısar*⁵.

Demek, tercümümüzde bu gibi bir kipin bulunması herhalde, bazılarınca "Harezm edebî dili" diye adlandırılan bir yazı dilinin etkisinden ileri gelmiş olacaktır. Bu, şüphesiz önemli bir olgudur.

Tercü'meden tanıklar :

Sevinmek yok körüp düşman ölünsin :

Keliser çün bize: oldur abakı.

Blusar ol yakında ilge muhtac

Çekip iflâs elinden köp meşakkat.

Minnet kötürüp tirilgen er hor *bolusar*

Olgünçe ol ir niyaz içinde *bolusar*

Bu cevru cefa niçe *bolusar*

Senden Hağ anıñ öçün *alısar*.

Yağmasa yağmur bir yıl içinde tağ üze

Lâ-cerem Dicle *Bolıysar* kuru yir.

⁴ İbnü-Muhennâ; El-İdrâk ; At-Tuhfatuzzekiyye ; El-Kawaninülkülliyye; Bülğatül-muştağ gibi eserler.

⁵ A. Samoyloviç: Orta Asya edebî türkçesinin tarihine dair (A. İnan tercümesi: D. T. C. F. yıllık çalışmaları dergisi, sayı I. yıl 1942).

Keçiser böyle cihan ey yar-ı hemdem
Eger bolsa meşakkat, bolmasa ğam.

Tazarru‘ birle ey hoce-i muzaffer
Haramî altunuñ *kaytarmıysar*.

6) *Emir kipi* :

Tercümemizde emir kipinin düpedüz fiillerin kökünden ibaret olan bayağı ve genel yalın biçimi de kullanılmakla beraber, eski klâsik eserlerde de görülen ve bazılarının fikrince daha kuvvetli ve şiddetli emir anlamını belirten (-ğıl-ķıl-gil-kil) takılı emir biçimleri daha çoktur. Kâşgarlı Mahmud’un dediğine göre, kendi zamanında Türklerin çoğunluğu bu sonuncu biçimi kullanırmış (Divan: c. II, s. 36).

Tercüme’den tanıklar :

Ni bolsa kiy, dağı igü ‘amel *ķıl*
Şekawetni saadetke bedel *ķıl*!

Kitür aķça, kemige *ķir*; yok ise taşķarı *oltur*!
On irniñ kuvvetin *koyğıl*, bir irniñ aķçasın *kiltür*!

Ol seni urmak tilese *yğlağıl*!
Lûtuf birlen ģarb işigin *bağlağıl*!

Siriñni köñülde *saklağıl* bik
Muşfik saña yok cihanda sentik.

Bu künden soñ bu işten tewbe *itkil*!
Kıl igü ‘amel Cennetke *kitkil*!

7) *Olumsuz gider zaman* :

Tercümemizde gider zaman⁶ fiilinin birinci şahsının tekil biçiminde (m) yerine (n) yazıldığı da görülmektedir. Bu biçim başka betiklerde ve kimi diyeleklerin konuşma dilinde de vardır.

Tanıklar :

⁶ Bunu muzari (oarist) yerine kullanıyorum. Amma bu, benim kendi “uydurmam” değildir: uzak dedemiz Kâşgarlı Mahmud fiillerin muzari kipi için hep arapça *كَلَمَة* sözünü kullanıyor. Bu arapça ism-i fâil’in kökeni (masdarı) *غَبور* dur, ki buraya uyan anlamı da *gitmek*’tir. B. Atalay Bey kelimenin muzari demek olduğunun farkına varmış ise de, türkçeleştirmek emeğine katlanmamış., *muzari* diye geçirivermiştir. Bizce Kâşgarlı’nın buluşu tam yerindedir ve terim olarak alınmalıdır: *gider zaman* = muzari-oarist.

Kimge digeyim, niçük kılayım, *bilmen*

Ayttı: zahirinde ‘a’yıp *körmen*

Bâtinında gayıb: *bilmen*

Unutman bir nefes her gez seni men.

8) *Fiîsel zarflar* :

a) Tercümemizin şurasında-burasında (-iban-iben-uban-üben) ekiyle sonlanan fiîsel zarf biçimleri de görülmektedir. Bu biçim yalnız nazımlarda ve pek az olmak üzere Rabgüzî’de de bulunuyormuş⁷.

Tercümeden tanıklar :

Müsülman leşkeri alınında derviş

Yüriben waқта kim deryuze itkey.

Ol ir kim oқ *atıban kıl* yara nişan urğay.

Tekebbürden bilişlerge *körüben* iltifat itmes.

Düşman seni *körüben* igü ‘amel içinde

Dewran-i zaman yüzi gülünü *töküben*

Külüben ayttı: “ni boldı bu şeklime, *bilmen*”.

Malın *alıban* anıñ haramî yortar.

Awcı *çıkıban* kiyikler awlar waqtın

Arslan *körüben* tutup tirisin yırtar.

b) *-ıçak-ıçek* ekiyle biten, bir işin veya bir halin olup bittiği ânı belirten gerundium.

Tercümeden tanıklar :

Öz watanından *çıkıçak* pişekâr

Haşıl iter kanda irişse direm

Anı bil, ‘aқıl ir қahrı *kelıçek* sözlemes bâtıl.

İçine *tüşıçek* küyer fil-һal

Bu biçim fiîsel zarflar başka birtakım kıpçakça ve oğuzca metinlerde de kullanılmıştır.

9) *Sıfat biçimi* :

Düzme sıfatların eki uygurca ve çağataycada (lıg-lig) şeklindedir. Sonraları bu ekin son ünsüzü aşınarak ortadan kalkmış ve dü-

⁷ Rabgüzî sentaksı (yakub Şinkeviç): S. Paylı tercümesi; İstanbul, 1947; s. 79.

pedüz (lı-li) kılığına girmiştir. Tercümemizde geçen bütün düzme sıfatların eki de kısalmış biçimdedir. A. Samoyloviç'in incelemelerine göre, "Harezmi dili" denilen veya onun etkisi altında kaleme alınmış olan kimi betiklerde kâh biri, kâh ötekisi olmak üzere sıfatın iki biçimi de kullanılıyormuş. Bu, eski edebî dilden bir yenisine geçiş devrinde tabii bir hal gibi görünüyor. Amma bizim Tercümede böyle ikircimli bir durum görülüyor.

Tanıklar :

Tilep aldı bir özden kız yüzü ay
Atı İnci, atası *bilgili* bay.
Ni kadar kim bikler aşî *tatlı* bolsa, ey konak,
Yarlı yoğsulğa *kuru* etmegi andan yahşırak.
Ozup keçti aşıkkan *atlı* irni
Yürüben bir kişi arğun tün we kün.
Kaçan senden *bilikli* ir açıp ağzın söze kilse
Niçe yahşı bilür bolsañ sözine itiraz itme!

10) *-in-in*'li zarflar (adverbeler): Tercümemizde rahatça kullanılmakta ve alanı da oldukça geniştir; Tanıklar :

Köp bolur çün *azın-azın* eşcâr.
Avcı çıkıban kiyikler awlar *vaktin*.
Biçin vakti kilip buğgay yitiptur.
Hewâ we hewes *karşın* turup mecâlis terkin urup
halwetde 'uzlet ihtiyar kılmak kirek.

c) *Sintaks-sözdizimi* :

Sintaks-sözdizimi bakımından ise, mütercimimiz farsçanın aşırı etkisi altındadır. Farsça cümleleri birbirine bağlamak için kullanılan (ك) yerine (کیم) bağlacını koymak suretiyle işin içinden kolayca çıkmaktadır, ve bu yüzden, günümüzün özel deyimini kullanarak söylersek, cümlelerin çoğu "devrik"tir ve bugünkü sözdizimi sistemimize uymamaktadır⁸.

⁸ Onun için N. Ataç, S. ve V. Ors kardeşler gibi türkçenin sentaksını islah dâvasıyla ortaya atılan kimseler, dâvalarını desteklemek için bu eserin üslûbundan da faydalanabilirler. (Ors kardeşler bu konu üzerine olan yazıları Revue internationale de L'enseignement dergisinde çıkmıştır ve başlığı da Reflexions sur une reforme de la syntaxe turque'dir).

IV.

KİMİ SÖZLER VE DEYİMLER ÜZERİNE

Tercümemizde birtakım dikkate değer sözler ve deyimler vardır. Bunların kısa bir *Dizin*'ini aşağıya koyuyoruz. Hemen hatırlatalım, ki bu, Tercümemizin tam bir *sözlüğü* değildir.

— A —

ABAKI : Hayalet, korkuluk, 89; M. Kâşgarî, I, 22; At-Tuhfe: *abak* (Dizin, 135).

AL : Hiyle, hud'a, 326.

AR- : Yorulmak, 98.

ARKUN=Akrun : Yavaş, 97 ve 271 (M. Kâşgarî, III, 267) > Akru (M. Kâş., I, 104).

ASRA- : Beslemek, 175.

AŞA- : Yemek, 162; tek bir yerde geçmektedir: *Kuru etmek aşap, harka kiyerge gün kanaat-men.*

AŞIK- : İvmek, acele etmek, 97 ve 157.

AYA- : Esirgemek, vermezlik etmek, 44.

— B —

BAŞMAK : Pabuç, 155.

BİKİ (belki de *bigi*): gibi, 227 v.b.

Şeyhî Divan-ı :

Şol kimse, ki çekti kabulün kılıç *biki*

(T. D. K. yayımlarından; s. 4)

T. D. K.'nun yayımladığı Tanıklariyle Tarama sözlüğünün I. c. de *bigi* şeklinde yazılmıştır ve birçok tanıklar getirilmiştir (s. 96).

BİKİN=BİKİ : Gibi, 100; A. Samoyloviç'e göre bu söz çağatayca'da yalnız Nevaî'den önceki müelliflerin betiklerinde görülmektedir. Bizim Tercümede ise birçok yerlerde geçmektedir.

— Ç —

ÇAK- : Yalandan ihbar etmek, 290.

ÇETÜK : Erkek kedi, 201.

ÇİBİN : Sinek, 183.

— D —

DAGI <Taki>tagı: Dahı, daha, 30 ve b.
DÜNYALIK : Dünya işleri, fâni şeyler, 64.

— E —

EPÇİ : Kadın, 156 v.b.
EVDEŞ : Zevce mânasiyle karı, eş, 134.

— İ —

İGÜ : <idgü <izgü>izgü>izgi: İyi, 122 ve b.
İLİN : Takılmak, ilgilenmek, 120.
İLKYAZ : Bahar, 10.

İNGEN : Pek, son derece, aşırı, 35-44 ve b. Tercümemizin birçok yerlerinde geçen bu kelime ona çağdaş eserlerde görülmüş değildir. A. İnan bunun Harezmi türkçesinde bulunduğunu söylemekle isabet etmiştir. Gerçekten, bu kelime XIV. yüzyılın ortasını aşkın bir tarihte (1359/60 yıllarında) Harezmi türkçesiyle yazılan فضائل المعجزات adlı eserin birçok yerlerinde rastlanmaktadır⁹. A. İnan: “bu söz eski Osmanlıca metinlerde de çok geçiyor” diyorsa da¹⁰ hiçbir tanık göstermemiştir. Kaldı ki, biz T. D. K. yayımlarından dört ciltlik “*Tanıklariyle Tarama Sözlüğü*”nde de bu kelimeyi bulamadık.

İR : Hem koca, hem erkek mânalarıyla kullanılmıştır, 21 ve b.

İRDEM : Fazilet, iyi haslet, 185 (Erdem şekli de vardır).

İS : Koku, 98 ve 266.

İŞİK : Kapı, 111 ve 114.

İWIŞ : Yaş, 99.

İYE : Sahip, malsahibi, 185.

İYEBER->yiber: Göndermek, 163; 230.

⁹ Yazma bu eser İstanbul'da Süleymaniye kütüphanesinde Yeni Cami kısmında 879 numarayla kayıtlı bulunmaktadır. Baş tarafında (dibacesinde)ki bazı sözlere dayanarak, Prof. A. Zeki Velidî Togan bunun, Kazan ulemasından meşhur müellif ve tarihçi Şahabeddin Mercanî'nin gördüğü *مجموع الفوائد* kitabından başka bir eser olmadığını ileri sürmektedir (Harezmi'de yazılan türkçe eserler başlıklı yazısında; *Türkiyat mecmuası*, c. 2).

¹⁰ *Türk Dili Belleteni*, seri III, sayı 6-7, s. 542, İstanbul, 1946.

— I —

ILAYI : Önü, 42, 93. 105.

ILISU : Hamam, 145; At-Tuhfe (Dizin, 174).

— K —

KARI : Yaşlı, ihtiyar:, 263 ve b.

KARI-: Kocamak, yaşlanmak, 159

KARŞIN : Karşı olarak, 248.

KIRNAK : Cariye, kenizek, karawaş, 137.

KIYIN : Azap, ıztırap, 55 ve 112.

KOLDAŞ : Arkadaş, iş ortağı.

KONAK : Konuk, misafir, 267 ve b.

KONUKLA— : Misafir etmek, ağırlamak, 173.

KOY-: Birkamak, terketmek, 155.

KÖK : Taze (Bitkiler hakkında), 158.

KÖLETKE : Gölge, 23.

KÖLÜK : Yük hayvanı, 97.

KÖP : Çok (Tercümede bu sonuncu kelime de kullanılmaktadır),
18 ve b.

KÖN : Gön (sepilenmiş, işlenmiş deri), 155.

KÖNİ : Doğru, 228.

KÖRK(k)E BAY : Güzelliğe zengin, güzelliği tam, 29. A. Samoyloviç, kendisinin bu söze yalnız Kutb'un Hüsrew ve Şirin'inde rastladığını yazdığı halde, bilmem neye dayanarak, bunun Kıpçaklarda çok yaygın bir söz olduğunu da yazmaktadır ¹¹. Aynı müellif bunun çift (k) ile (körkke bay) biçiminde okunması gerektiğini söylüyorsa da, bizim Tercümede de tek (k) ile yazılmış bulunmaktadır. Ancak bize kalırsa, datif halindeki bazı sözlerde datif ekinin ünsüzünün düşmesi olağan hallerdendir.

KÖRKLİ : Güzel, 222.

KÖZDEN SAL-: Gözden düşürmek, iltifatı eksiltmek, 58.

KURLA : Defa, kerre, mertebe, 88; 214.

¹¹ Orta-Asya edebî türkçesinin tarihine dair (A. İnan tercümesi).

KÜÇ : 1) zulüm, zorbalık, 312-313, 2) kuvvet, 269.

KÜY-: Yanmak, kavrulmak, 47.

— M —

MAÇI : Kedi, 266.

— N —

NİCÜK? : Nasıl?, 204 ve b.

— O —

OTAÇI : Tabip, 263.

— Ö —

ÖT- : Geçmek, 203.

ÖZDEN (ñ) : Güzel, yakışıklı, 85 ve b. (At-Tuḥfe: B. Atalay neşri, Dizin, 228).

ÖZGE : Başka, gayrı, 135 veb.

— S —

SARKIT : Yemek artığı (tek bir yerde), 172; Kazak ve Kırgız diyeleklerinde yaşayan kelimedir.

SINDIR- : Kırmak, 335.

SÖKEL : Hasta, 116, M. Kâşgarî, I, 331 (oğuzcadır); İbnü-Mühennâ (A. Battal neşri), s. 63; Kitbül-İdrâk (A. Caferoğlu neşri), s. 93; Bulğat-ul-muştaḳ (A. Zajaczkowski neşri), s. 71.

SURU : Kül renkli, 183.

— T —

TAÑ BİLE : Sabah erkenden, 256.

TAÑDA : Yarın, ertesi gün, 209 ve 269.

TAÑLAR : Acayıp şeyler, 191.

TAÑSUK : Şaşılacak derecede (güzel), nâdir, 144 ve b.

TAPUGÇI : Hizmetkâr, hizmetçi, 152.

TARGI- : Dağılmak, 329.

- TAS İT- : Kaybetmek, 98; İbnü-Mühennâ (A. Battal neşri), s. 106 ve 119; Bülğat-ul Muştak (A. Zajaczkowski neşri), s. 74: tas bar-; yaşayan Karaçay diyeleğinde tas bol-: kaybolmak; Saadet Çağatay: Karaçay halk edebiyatından Awcı Bineger.
- TAWAR : Hayvan, 292.
- TERİŞ- : Yığıştırmak, derlemek, 342.
- TERK : Çabuk, tez, 98. M. Kâşgarî, I, 293; Kitabül-İdrâk (A. Caferoğlu neşri), s. 102.
- TİÑ : Denk, müsavi, eş, 162 ve b.
- TİREK : Ağaç, 295; Kitabül-İdrâk: terek, s. 38; At-Tuhfe: *terek*; B. Atalay bu kelimenin iki mânasını yazmış: 1) direk, 2) hurma ağacı; kelimenin bulunduğu yerler olarak iki yer göstermiştir, ki bunların hiç birinde *direk* anlamına gelen arapça söz yoktur. Birincisinde شجرة (ağaç), ikincisinde haki-katen نخلة (hurma ağacı) yazılmıştır.
- TİRİL- : Yaşamak, ömür sürmek, 165 ve b.
- TİRLİK : Hayat, yaşayış, 165.
- TIY- : Menetmek, yasak eylemek, 193.
- TUŞ BOL- : Raslamak, uğramak, 351.

— U —

- UHŞA— : Benzemek, 340
- ULUS : Halk, millet mânasıyla kullanılmış gibi geliyor, 33.
- USAL : Uysal, gevşek, tembel, 311 ve 346.
- UŞAT- : Ufalamak, parçalamak, 205.
- UT- : Oyunda kazanmak, yutmak 224.
- ÜÇ : Avuç, 177.

— Ü —

- ÜLEŞ- : Üleştirmek, dağıtmak, 312.
- ÜLKÜ : Nişan, 304; Kitabul-İdrâk: uzakdaki nişan.
- ÜN : Ses, seda, 221 ve b.

— Y —

- YAP- : Kapamak, örtmek, 43; M. Kâşgarî, III, 44; İbnü-Mühennâ, 85; Kitabul-İdrâk, 119.

YARGI YAR-: Mahkemede dâvaları görmek, 13.

YARLI-Fakir, 145 ve 347.

YAZI : Sahra, düz yer, 72 ve 132.

YİKİR-: Hırsla bağırmak, 198 ve 293.

YOLUK-: Raslamak, mülâki olmak, 25.

YORT-: Tırıs koşmak, 207.

YÜÑÜL : Yeğni, hafif, 297.

YU-: Yıkamak, 29; Bu fiilin ya müteaddi (transitif) veya muta-
vaat (reflexif) şekilleri olmak üzere M. Kâşgarî'de, İbnü-
Mühennâ'da, Kitabul-İdrâk'te, El-Kawanin'de ve Bülğatül-
Muştak'ta ve At-Tuḥfe'de de vardır.

TERCÜMEDEN KİMİ ÖRNEKLİK PARÇALAR :

Serpeik (nesir)lerden bir örnek :

Hikâyet: Melik-i âdil ḥas kulları bilen awğa çıkıp kış künleri 'imaretten yırak tüşüp, mağripke yakın idi kim bir iginçi üyün kördiler. Melik ayttı: "barıp anda tüşelim, kim sizge kış zaḥmet birmegey'. Wezirlerden bir wezir ayttı, kim melikniñ kadr ve cāhine lâyıḳ bolmağay iginçi üyüne sığına barmak; munda ḥayme ursunlar". Ol iginçi bularnı körüp rewan maḥazerin tertip kılp meliki âdil ḥidmetine kertirdi; dağı yir öpüp ayttı: "melik yaşı uzun bolsun : bu yarlı kulniñ üyüne tüşmek bilen melikniñ kadr ve cāhinden nime eksilmes; ve likin tilemediler kim bu eksük ḳulniñ izzeti artḳanın". Anıñ ol sözi melik-i âdilge ḥoş kildi: buyurdı kim anıñ menziline naḳlittiler. Sabaḥ melik-i âdil ol iginçige ḥal'at ve ni'met bağışladı" (s. 179).

Diziklerden (nazımlardan) bir örnek :

Karı bolduñ yigitlikten eliñ yu!
Bilür-sen kim yene ḳaytmas aḳar su.
Yigitlikni yigitlerge ḳoyup kit,
Bugün, tañda üçün köp igülük it!
Biçin waḳtı kilip buğday yiptur,
Közüñ aç uyḳudan kim tañ atıptur.
Bezenip bir ḳarı ḥatun tişi az
Boyap saçın karağa köp kılıur naz.

Men aytım: “ey uzun yaşlı ana, kil:
Yiter, kışka kıl imdi hiyleden el!
Kisildi yük kötürgen küç biliñğden,
Kitipdür nazik irdemler eliñden.
Bilür-sen kim kılıp bir hiyleni yüz.
Biliñ bükreygeni bolmas yene tüz.
Cemaliñ bağı gülzarı soluptur,
Uzun ömrüñ dağı āhir boluptur”
Ol aytı: “rast aytıñ, ey yigit sen!
Nedeyim kim cihandan toymayıpmen” (s. 269-270).

